

TÜRKİYE - KAZAKİSTAN TİCARİ İLİŞKİLERİ (1992-2014)

Turkey - Kazakhstan Commercial Relations (1992-2014)

Hülya KAYALI¹

Savtekin MENGI²

Özet

Bu çalışmada 1992-2014 yıllarını kapsayan, Türkiye ile Kazakistan arasındaki ticari ilişkiler ele alınmıştır. İlişkilerin 1992 yılından başlamasının sebebi, 1991 yılının sonunda egemenliğini ilan ederek bağımsız olan Kazakistan'la diplomatik ve ticari ilişkilerin 1992 yılından itibaren başlamasıdır. Toplam 23 yılı kapsayan bu sürede iki ülke arasındaki ticari ilişkiler, ürün bazına inilerek incelenmiştir. Yıllar itibariyle ticareti hangi ürünler şekillendirmiş, hangi ürünler ne yoğunlukta ticaretin konusu olmuş, bunlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ticari ilişkiler, ithalat, ihracat

Abstract

In this study, commercial relations between Turkey and Kazakhstan covering the years 1992-2014 are discussed. The relationship began in 1992, because Kazakhstan declared independence at the end of 1991 and diplomatic and commercial relations with Kazakhstan started since 1992. Trade relations between the two countries in this period of 23 years were investigated for in some products. It is tried to put forth that as the years, which products shaped the trade and what products have been the subject of trade at which intensity.

Keywords: Commercial relations, importation, exportation

---

¹ Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD., hkayali@marmara.edu.tr

² Bilim Uzmanı., savtekinmengi@mynet.com

GİRİŞ

Kazakistan, Asya kıtasının orta bölümünde yer alır. Baş meridyene göre, Doğu yarımküresinde 46°-87° boylamları arasındadır. Ekvatora göre ise, Kuzey yarımküresinde, 40°-56° enlemleri arasında yer almaktadır. Kuzey – güney yönündeki genişliği 1700 km iken, doğu batı doğrultusundaki uzunluğu 2.500 km’yi bulur (Özey, 1997: 265).

Kazakistan bütün kuzey sınırları boyunca Rusya Federasyonu ile sınırdır. Güneyde batıdan doğuya doğru sırasıyla Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan ile komşudur. Doğuda Çin Halk Cumhuriyeti bulunur. Batıda ise Hazar Denizi ve yine Rusya Federasyonu ile çevrilidir

Kazakistan fiziki bakımdan oldukça sade bir görünüme sahiptir. Büyük bir bölümü ova (Turan ovası...) ve platolardan (Mangışlak ve Üst-Yurt platoları...) meydana gelen ülkenin 1/3’ünü alçak düzlükler oluşturur. Doğu ve kuzeydoğuda Altaylar ve Tarbagatay Dağları, güneydoğuda ise Tanrı Dağları ülkenin engebeli alanlarını meydana getirir (Çoban, 2005: 346-347). Kazakistan akarsular bakımından zengindir. Ülkede büyüklü küçüklü 8.500’den fazla akarsu (Sirderya, İrtiş, İşim,Tobol, Ural, Emba, Talas, Sarısu ve Çu...) vardır (Özey 1997: 266 ; Çoban, 2005: 348).

Ülkede tam anlamıyla karasal iklim hâkimdir. Bu sebeple çok soğuk kışlar ve çok sıcak yazlar yaşanmaktadır. Kuraklık süresi ve sıcaklık farkları büyüktür (Orman Genel Müdürlüğü, Kazakistan Ülke Profili, 2013:6).

Kazakistan bağımsızlığını kazandığı 1991 yılında 16.358.222 kişilik bir nüfusa sahipti. Ülke nüfusu bağımsızlığın ilanından itibaren hızla azalma eğilimine girmiştir. Bu azalmada en önemli sebep, başta Ruslar olmak üzere Ukraynalı ve Almanların Kazakistan’ı terk etmeleri, kendi ülkelerine göç etmeleridir (Alagöz, 2012:483). Bu göçlerin etkisiyle ülke nüfusu bağımsızlıktan itibaren 2002 yılına kadar sürekli düşerek, 2002 yılında 14.851.059’a kadar inmiştir. 2003 yılından itibaren ise sürekli ve istikrarlı artarak, 2013 yılında Kazakistan İstatistik Ajansı verilerine göre 16.909.776 kişi olmuştur.

Kazakistan’ın başkenti Astana olup, diğer önemli şehir yerleşmeleri Almatı, Aktöbe, Çimkent, Karaganda, Atırau, Ural, Cambul, Öskemen, Kızılorda, Kostanay, Petropavlovsk, Aktau ve Pavlodar’dur (Kazakistan İstatistik Ajansı).

Tarıma elverişli geniş arazilere sahip olan Kazakistan’da hububat üretimi büyük önem taşımaktadır. Dünyanın en büyük tahıl ihracatçısı arasında bulunan Kazakistan 70’ten fazla ülkeye tahıl ihracatı yapmaktadır. Yağlı tohumlar, meyve sebze, üzüm, şeker pancarı, patates vs. diğer önemli tarım ürünleridir (DEİK Türk-Kazak İş Konseyi, Kazakistan Ülke Raporu Ek:3).

Kazakistan sanayisi madencilığe bağlı olarak gelişmiştir. Sovyetler Birliğinden ayrılmadan önce, bu ülkenin hammadde ihtiyacının büyük kısmını karşılıyordu. Başlıca sanayi kuruluşları demir-çelik, çimento, gübre, şeker, un, konserve, ilaç, sentetik iplik, röntgen aletleri fabrikalarıdır. Sanayide çalışan işgücünün büyük kısmı kömür madenleri, petrol tesislerinde çalışmaktadır (Kazakistan İstanbul Başkonsolosluğu, 2008: 52).

Kazakistan, dünyada hacim ve çeşit itibarıyla en zengin doğal kaynaklara sahip ülkelerden biridir. Ülke, uranyum, krom, kurşun ve çinko rezervlerinde dünyada ilk iki; kömür, demir ve altın rezervlerinde dünya sıralamasında ilk on; doğal gaz, petrol ve alüminyum rezervlerinde ilk yirmi ülke arasındadır (Karıbayeva, 2006: 73-74).

TÜRKİYE KAZAKİSTAN TİCARİ İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye ile Kazakistan arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler diplomatik ilişkilerin kurulduğu 1992 yılından itibaren başlamıştır. İki ülke arasındaki ortak tarihi, kültürel ve manevi bağların ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmesine temel teşkil ettiği söylenebilir. Bağımsızlığını ilan ettikten sonra Kazakistan’la imzalanan birçok anlaşma ve protokol ile ilişkilerin ve işbirliğinin seyri düzenlenmiştir. Böylece Kazakistan’ın, Türkiye’nin Orta Asya’daki en önemli siyasi ve ekonomik ortaklarından biri olduğu ifade edilebilir.

Kazakistan’a ilk ihracatımız Tablo 1’de görüldüğü gibi 1992 yılında 19.378.891 dolarla başlamıştır. Bu miktarın, Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 3.408.334 dolarlık kısmı yani % 17,5’sini ‘motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer araçlar’ oluşturmuştur. İkinci sırada yer alan ‘kazan, makine ve cihazlar, aletler ve parçaları’ ise 2.911.182 dolarla toplam ihracatın % 15’i olarak gerçekleşmiştir.

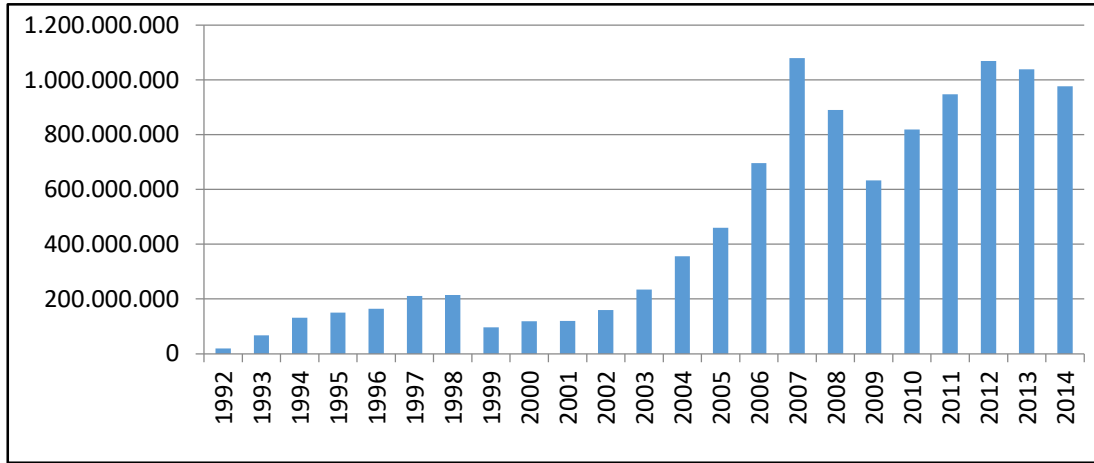
1993 yılında ihracat miktarı % 350’lik yüksek bir artış göstererek, 67.838.446 dolara ulaşmıştır. Bu yüksek artış oranı 1994 yılında da devam etmiş ve % 194,2’lik bir artışla 131.803.079 dolar olmuştur. Bundan sonraki yıllarda bu kadar yüksek olmamakla birlikte sürekli artış devam etmiş ve 1998 yılında 214 milyon doları aşmıştır.

TÜRKİYE - KAZAKİSTAN TİCARİ İLİŞKİLERİ (1992-2014)

Tablo 1:Türkiye ve Kazakistan'ın 1992-2014 yılları arasındaki ticareti

Yıllar	Türkiye'nin Kazakistan'a İhracatı (\$)	Türkiye'nin Kazakistan'dan İthalatı (\$)	Hacim (\$)	Denge (\$)
1992	19.378.891	10.510.516	29.889.407	8.868.375
1993	67.838.446	43.740.884	111.579.330	24.097.562
1994	131.803.079	32.305.224	164.108.303	99.497.855
1995	150.774.834	86.631.487	237.406.221	64.143.347
1996	164.068.048	100.595.245	264.663.293	63.472.803
1997	210.577.801	165.285.250	375.863.051	45.292.551
1998	214.306.776	253.668.028	467.974.804	-39.361.252
1999	96.595.591	295.911.002	392.506.593	-199.416.411
2000	118.701.179	346.375.953	465.077.132	-227.674.874
2001	119.795.053	90.342.703	210.137.756	29.452.350
2002	160.152.590	203.851.624	364.004.214	-43.699.034
2003	233.993.792	266.638.012	500.631.804	-32.645.220
2004	355.590.090	442.193.316	797.783.406	-86.603.226
2005	459.945.924	558.899.941	1.018.845.865	-98.954.017
2006	696.822.999	993.728.450	1.690.551.449	-296.905.451
2007	1.079.886.739	1.284.049.193	2.363.935.932	-204.162.354
2008	890.568.203	1.861.130.645	2.751.698.848	-970.562.442
2009	633.417.314	959.454.596	1.592.871.910	-326.037.282
2010	818.899.512	1.392.527.981	2.211.427.493	-573.628.469
2011	948.286.103	1.995.531.376	2.943.817.479	-1.047.245.273
2012	1.069.373.510	2.055.701.544	3.125.075.054	-986.328.034
2013	1.039.420.346	1.760.114.636	2.799.534.982	-720.694.290
2014	977.646.468	1.236.267.027	2.213.913.495	-258.620.559

Kaynak: TÜİK

Şekil 1: Türkiye'nin Kazakistan'a İhracatı (1992-2014) \$

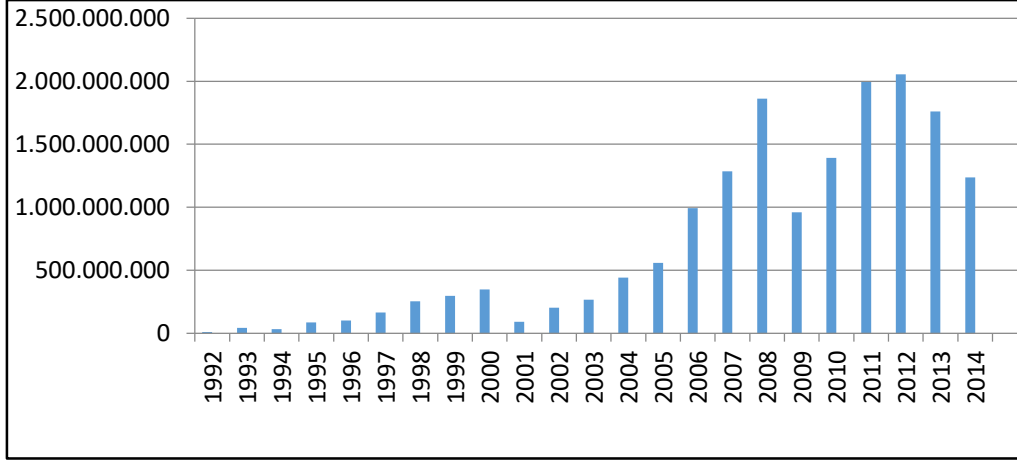
Kaynak: TÜİK

1998 yılında başlayan ve etkilerini 1999 yılında da devam ettiren Asya ekonomik krizinden Kazakistan da olumsuz etkilenmiş ve bu etki Kazakistan'ın ithalatında düşüşe yol açmıştır. Bu sebeple 1999 ihracatımız büyük bir düşüşle (% 56) 96,5 milyon dolara gerilemiş, fakat 2000 yılından itibaren tekrar yükselişe geçmiştir (Şekil 1). 2000 yılındaki 118,7 milyon dolarlık ihracat 2007 yılında % 909,7'lik bir artışla 1.079.886.739 dolara ulaşmıştır. Bu kadar hızlı artışlardan sonra 2008 ve 2009 yıllarında düşüşler olmuş ve 2009 yılında 633 milyon dolara gerilemiştir. 2010 yılından itibaren tekrar ve hızlı bir artış eğilimine girerek 2012 yılı için ihracat 1.069.373.510 dolar olmuştur. Bundan sonraki iki yıl ihracat gerilemiştir. Bu gerilemede, son dönemdeki ham petrol fiyatlarının aşırı değer kaybetmesi önemli rol oynamıştır.

Kazakistan'a yapılan ihracat 2013 yılında 1.039.420.346 dolar olarak gerçekleşmiştir. Bunun % 13'ünü, 140 milyon dolarla 'Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksesuar ve parçaları' oluşturmuştur. İkinci sırada ise toplam ihracatın % 11'ini oluşturan 'Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar' ihracatı, 114 milyon dolar olmuştur.

Türkiye'nin Kazakistan'a 2014 ihracatı 2013 yılına göre % 6 düşerek 977,6 milyon dolara gerilemiştir. 2014 yılında bir önceki yılda olduğu gibi en fazla ihracatı yapılan ürün 'Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler,

bunların aksam ve parçaları' olup değer olarak % 5 artarak 147 milyon dolara ulaşmıştır. Bu da toplam ihracatın % 15'ine karşılık gelmektedir.

Şekil 2: Türkiye'nin Kazakistan'dan İthalatı (1992-2014) \$

Kaynak: TÜİK

Kazakistan'dan ithalatımız 1992 yılında 10.510.516 dolarlık alımla başlamıştır. Bunun % 34'ü olan 3.586.333 dolarını 'çinko ve çinkodan eşya' oluşturmuştur. İkinci sırada toplam ithalatın % 17'sini oluşturan 'bakır ve bakırdan eşya' kalemi bulunur. 1993 yılında ithalat % 416 artışla 43.740 bin dolara çıkmıştır. İthalatın üçüncü senesinde düşüş olmuş ve 32 milyon dolara inmiştir. Bu tarihten itibaren sürekli ve düzenli bir artış eğilimine girmiş ve 2000 yılında alımlar 346 milyon dolara ulaşmıştır (Tablo 1).

2001 yılında Türkiye'nin karşılaştığı mali kriz etkisini ithalatta belirgin bir şekilde göstermiş ve ithalat 90 milyon dolara gerilemiştir. Fakat bu tarihten sonra yine sürekli ve hızlı bir şekilde artmaya devam etmiştir (Şekil 2). Krizden hemen sonraki yıl ithalatımız 203.851.624 dolar olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılında 442 milyon dolarlık alım ile kriz öncesi miktarı aşmıştır. Yüksek oranlı artış her sene devam ederek 2007 yılında, 1.284 milyon dolar, 2008 yılında ise 1.861 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

2009 yılında Türkiye ekonomisindeki küçülme ithalata yansımış ve alımlar yaklaşık yarı yarıya düşerek, ithalat 959 milyon dolar olmuştur. Krizden sonra yine ve hızlı artma eğilimi sonucu 2010 yılında 1.392 milyon dolara, 2011 yılında ise kriz öncesi miktarı aşarak, 1.995 milyon dolara çıkmıştır. 2012 yılında 2.055.701 dolar olarak gerçekleşen ithalatımız 2013 yılında 1.760 milyon dolara gerilemiştir.

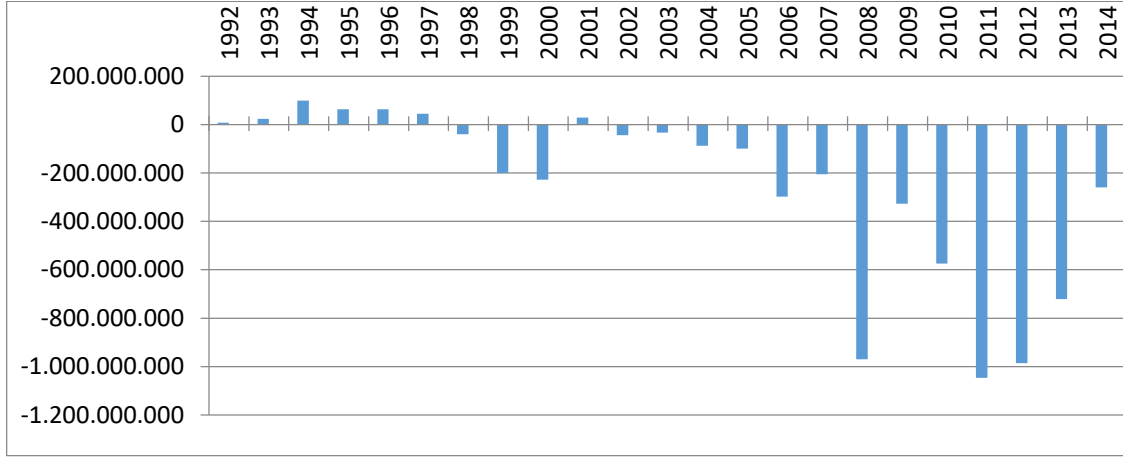
2013 yılında Türkiye Kazakistan'dan en çok 'bakır ve bakırdan' eşya almıştır. Toplam 1 milyar 760 milyon dolarlık ithalatın 789 milyon doları bu kalem maldan oluşmuştur. Bu miktar toplam ithalatın % 45'i gibi yüksek bir orana denk gelmektedir. İkinci sırada 509 milyon dolarla ve % 29 payla 'mineral yakıtlar ve türevleri' yer almıştır. Böylece ithalattaki ilk iki kalem mal 2013 ithalatının % 74 gibi büyük bir oranını oluşturmuştur.

Türkiye'nin Kazakistan'dan 2014 ithalatı bir önceki yıla göre % 30 gibi büyük bir oranda düşerek 1 milyar 236 milyon dolara gerilemiştir. Bu durum, yine önemli petrol türevleri ihracatçısı olan Kazakistan'ın, düşen petrol fiyatlarından ne kadar etkilendiğinin açık bir delilidir. 2014 alımında en önemli kalem 448 milyon dolarla 'mineral yakıtlar ve türevleri' olmuştur. Bu miktar toplam ithalatın % 36'sını oluşturmuştur. Bununla birlikte mineral yakıt ve türevlerindeki alım 2013 yılına nazaran % 12'lik bir düşüş göstermiştir. 2014 yılı için ikinci sırada yer alan 'bakır ve bakırdan' eşya kalemi bir önceki yıla göre % 58 gibi büyük bir düşüşle 332 milyon dolara gerilemiştir. 2014 yılında ise bir önceki yıla göre ithalattaki 541 milyon dolarlık düşüşün önemli bir kısmının 'bakır ve bakırdan' eşyadaki 457 milyon dolar düşüşten kaynaklanmıştır.

Türkiye Kazakistan ticaret hacmine bakıldığında ticari ilişkilerin başladığı ilk yıldan itibaren sürekli ve hızlı artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Hacimdeki azalmaların ise sadece ülke bazında ya da bölge veya dünya çapındaki ekonomik kriz dönemlerinde olduğu anlaşılmaktadır.

1992 yılında 29 milyon dolarlık hacimle başlayan ticaret sürekli artarak 1998 yılında 467.974.804 dolara ulaşmıştır. 1998-1999 Asya krizinin Kazakistan'ı olumsuz etkilemesiyle bu yılda hacim 392 milyon dolara gerilemiştir. Tekrar artış eğilimine giren hacim bu seferde Türkiye'nin maruz kaldığı mali sıkıntılar sebebiyle 2001 yılında yüzde elliden fazla bir düşüş göstermiş ve 210 milyon dolara gerilemiştir. Krizden hemen sonraki yıl tekrar artmaya başlayan ticaret hacmi her yıl sürekli artarak 2005 yılında bir milyar dolar sınırını ilk defa aşmıştır. 2008 yılında 2 milyar 751 milyon dolara ulaşmıştır.

2009 yılında Türkiye'nin yaşadığı ekonomik problemler hemen ticarete yansımış ve bu yıl hacim düşerek 1.592.871.910 dolara inmiştir. Ertesi yıl yine artmaya devam ederek 2012 yılında 3 milyar dolar sınırını da aşarak 3.125 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Düşen petrol fiyatlarının etkisiyle toplam ticaret hacmi 2013 ve 2014 yıllarında büyük düşüşler yaşayarak önce 2.799 milyon dolara ve sonrada 2.213.913.495 dolara düşmüştür.

Şekil 3: Türkiye'nin Kazakistan ile Ticaret Dengesi (1992-2014) \$

Kaynak: TÜİK

Türkiye Kazakistan ticareti ilk altı yıl Türkiye lehine fazla vermiştir (Şekil 3). İlk yıl 8,8 milyon dolar olan fazlalık artarak 1994 yılında en yüksek seviyesi olmak üzere 99 milyon dolar olmuştur. Sonraki üç yıl fazlalık sürekli azalmıştır. 1998 yılında ticaret ilk açığı 39 milyon dolarla vermiştir. Bu açık sonraki iki yıl daha da artarak 2000 yılında 227,6 milyon dolara ulaşmıştır. Türkiye'nin 2001 yılındaki ekonomik krizi Kazakistan'la olan ticarete Türkiye lehine olmuş ve 29 milyon dolar fazla vermiştir. Bundan sonraki yıllarda ticaret açığı Türkiye'nin aleyhine olmak üzere sürekli artmıştır. Bu artış 2011 yılında en yüksek seviyesi olmak üzere 1 milyar 47 milyon dolara ulaşmıştır. 2012 yılındaki açık 986 milyon dolar olmuştur. Bu yıldan itibaren ithalattaki büyük düşüşün etkisiyle ticaret açığı Türkiye'nin lehine olmak üzere azalmıştır. 2013 yılında 720,6 milyon dolarken, 2014 yılında 258,6 milyon dolara gerilemiştir.

Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler içinde Kazakistan'ın oranı, yirmi uç yıllık ticari ilişki döneminde hiçbir zaman yüzde biri aşamamıştır. İhracatın yapıldığı ilk yıl Kazakistan'ın oranı % 0.13 olup bu değer aynı zamanda şu ana kadarki en düşük değer olarak kalmıştır. Sonraki yıllarda bu oran yükselmesine rağmen yüzde biri hiçbir zaman aşamamıştır. En yüksek oran 2007 yılında % 1 olarak gerçekleşmiştir. İki ülkenin yaşadığı ekonomik ve mali kriz dönemlerinde oranlar düşmüştür. Son yıllarda bu oranın % 0.6 ile % 0.7 arasında seyrettiği görülmektedir. 2009 yılından sonra yakalanan kısmi istikrar 2013 yılından itibaren bozulmuş ve 2014 yılında ancak % 0.62 olmuştur.

Türkiye'nin ithalatında Kazakistan'ın payı ticari ilişkilerin başladığı ilk yıl olan 1992 yılında % 0.04 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran iki ülkenin ve küresel ekonominin yaşadığı kriz dönemleri hariç sürekli artmıştır. Yine de en yüksek orana ulaştığı yıl olan 2008'deki değeri % 0.92 olmuştur. 2012 yılında gerçekleşen % 0.86'lık oran sonraki iki yıl büyük düşüş göstermiş ve 2014 yılında % 0.51 olmuştur.

2008-2013 yılları arasında Türkiye'nin ithalatında Kazakistan'ın payı, ihracatındaki oranından yüksek olarak gerçekleşmiş, 2014 yılında ise ihracatın oranı ithalattaki düşüşle birlikte ithalatın oranını geçmiştir.

Kazakistan Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler içinde 2012 yılı itibariyle yirmi dokuzuncu ülke konumunda olmuştur. Diğer taraftan Kazakistan, Türk cumhuriyetleri içinde ihracat miktarı olarak Azerbaycan ve Türkmenistan'dan sonra üçüncü sırada bulunmaktadır.

İthalat miktarı olarak 2012 yılında Kazakistan Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı yirmi altıncı ülke olmuştur. Türk cumhuriyetleri arasında ise en fazla ithalat yaptığı ülke konumundadır.

Türkiye'nin Kazakistan'a 1992-2014 yılları arasında en çok ihraç ettiği mallar ele alınacak olursa, Tablo 4'de görüldüğü gibi yirmiüç yıllık dönemde on yıl süresince en çok 'kazan, makine ve cihazlar, aletler ve parçaları' ihracatı yapılmıştır. Sekiz yıl 'elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları', iki yıl 'motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer kara araçları' ihracatı birinci olmuştur. 1997 yılında 'halılar ve diğer dokumaya elverişli maddeden yer kaplamaları', 2011 yılında 'İnciler, kıymetli taş ve metal mamulleri, madeni paralar' ve 1995 yılında 'esasını hububat, un, nişasta, süt teşkil eden müstahzarlar' en çok ihracatı yapılan ürünler olmuştur.

Türkiye'nin Kazakistan'a en çok ihraç ettiği ürünlerin Türkiye'nin toplam ihracatındaki oranının- istisnaları hariç olmak üzere- % 2'yi geçemediği görülmektedir. Bu durum iki ülke arasındaki ticaretin henüz istenilen seviyede olmadığını göstermektedir.

Türkiye'nin Kazakistan'dan 1992-2014 yılları arasında en çok ithal ettiği mallara bakılacak olursa, geçen yirmi üç yıl içinde on beş yıl 'bakır ve bakırdan eşya' en çok ithalatı yapılan ürün olmuştur. Üçer yıl 'mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar' ile 'demir ve çelik' birinci sırada yer almıştır. Birer yıl da 'çinko ve çinkodan eşya' ile 'ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler' en fazla ithalatı yapılan ürünler olmuştur. İthalatı yapılan ürünlerin doğal kaynaklar ve ham maddelerden oluştuğu anlaşılmaktadır.

Ülkemizin özellikle 'bakır ve bakırdan eşya' ithalatının genelde beşte birini Kazakistan'dan alması iki ülke için önemli olmakla birlikte, başta petrol olmak üzere diğer ürünlerde de ithalatın bu orana çıkması ve hatta geçmesi için çalışılmalıdır.

TİCARETE EN ÇOK KONU OLAN MADDE GRUPLARI'NA GÖRE TÜRKİYE - KAZAKİSTAN DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Madde gruplarına baktığımızda gerek ihracatın ve gerekse ithalatın belli ürünlerde yoğunlaştığı ve çeşitlenmediği görülmektedir. Bununla birlikte ithalata göre ihracat daha çeşitli iken miktar olarak da ithalat daha fazladır.

İthalatı En Fazla Yapılan Madde Grupları

Adi Metaller ve Adi Metallerden Eşya

Bu bölüm demir ve çelik; demir ve çelikten eşya; bakır ve bakırdan eşya; nikel ve nikelden eşya; alüminyum ve alüminyumdan eşya; kurşun ve kurşundan eşya; çinko ve çinkodan eşya; diğer adi metaller, sermetler, bunlardan eşya; adi metallerden aletler, bıçakçı eşyası, sofa takımları; adi metallerden çeşitli eşya ürünlerinden meydana gelmiştir.

Tablo 2: Türkiye'nin Kazakistan'dan adi metaller ve adi metallerden eşya ithalatı (1992-2014)

YILLAR	İTHALAT(\$)	YILLAR	İTHALAT(\$)
1992	6.636.336	2003	136.214.070
1993	23.355.278	2004	292.721.806
1994	12.564.624	2005	419.041.430
1995	61.035.023	2006	818.585.343
1996	75.671.517	2007	916.049.442
1997	152.718.925	2008	1.167.439.090
1998	167.693.297	2009	652.435.735
1999	113.739.319	2010	844.261.484
2000	157.377.641	2011	1.280.052.447
2001	77.395.385	2012	1.186.984.338
2002	127.830.317	2013	1.144.853.117
		2014	659.197.576

Kaynak: TÜİK

Bu bölümü oluşturan malların ithalatı, Türkiye'nin Kazakistan'dan ithalatının en önemli ve en büyük kısmını oluşturmaktadır. Öyle ki yirmiüç yıllık ticari ilişkilerin çok büyük kısmında, toplam ithalatın yüzde ellisinden fazlasını bu bölüm ürünlerinin oluşturduğu görülmektedir. Ticaretin ilk yılı olan 1992 yılında, Kazakistan'dan toplam ithalat 10.510.516 dolarken bu bölüm mallarının toplam değeri 6.636.336 dolarla (Tablo 2) % 63.13 gibi yüksek bir oranı oluşturmuştur. Bu oran % 50'den az olmamak üzere günümüze kadar devam etmiştir. Diğer bir ifadeyle bu bölüm ithalatımız toplam alımların her sene en az % 50'si olmuş, kimi yıllar bu oran çok daha yükseklerde seyretmiştir. 2001 yılında % 85.60 olan oran, 2011 yılı için % 64.16 olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılı içinse bu oran % 53.3 olmuştur. Bu durum Kazakistan'ın ilgili madenler yönünden zengin olması ve Türk sanayinin bu ham maddelerden ithal ederek istifade etmesi şeklinde açıklanabilir.

Türkiye'nin Kazakistan'dan bu bölüm ithalatı 2008 yılında bir milyar dolar seviyesini aşmış, 2011 yılında 1.280 milyon dolarla en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Sonra hızlı bir düşüş seyri izleyerek 2012'de 1.186 milyon dolara, 2013 yılında da 1.144 milyon dolara gerilemiştir. 2014 yılında ise bir önceki yıla göre % 42.6'lık bir düşüşle 659 milyon dolara inmiştir.

Bu bölümün en önemli ithal kalemi 'bakır ve bakırdan eşya' olmuştur (Tablo 3). 1992 yılında 1.833.499 dolarla başlayan alımlar zaman zaman inişler göstermiş olsa da (Şekil 4) genelde yükselerek, 2011 yılında 823.366.126 dolara ulaşmıştır. Bu kalem üründe en yüksek alım ise 2008 yılında 862.752.219 dolar olarak gerçekleşmiştir. 2011 yılında Türkiye'nin toplam 'bakır ve bakırdan eşya' ithalatının 4 milyar 118 milyon dolar olduğu göz önüne alınırsa, Kazakistan'ın payının % 19.98 olduğu görülür. 2012 yılında artış devam ederek 838.870.331 dolara ulaşmıştır. Bu miktar Türkiye'nin toplam 'bakır

ve bakırdan eşya' ithalatının % 21.61'ine karşılık gelmiştir. İthalattaki genel düşüş bu bölümü de etkilemiş ve 2013 yılında 789,9 milyon dolara düşen alım, 2014 yılında daha büyük düşüşle 332 milyon dolara gerilemiştir. Ülkemizin 2013 yılındaki 3.709 milyon dolarlık toplam 'bakır ve bakırdan eşya' ithalatının içinde Kazakistan'ın payı % 21.2 olurken, 2014 yılında, bu kalemin toplam ithalatı olan 3 milyar 570 milyon doların içinde Kazakistan'ın payı % 9.2'ye düşmüştür.

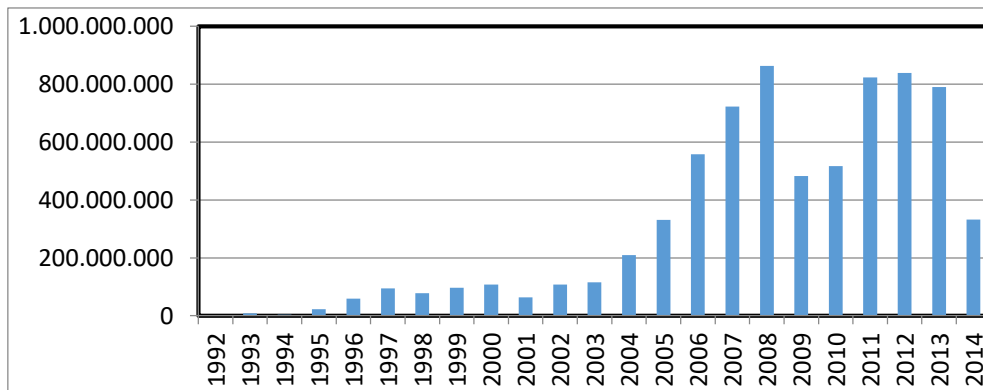
Tablo 3: Türkiye'nin Kazakistan'dan adi metaller ve adi metallerden eşya ithalatı (1992-2014) \$

Yıllar	Demir ve çelik	Bakır ve bakırdan eşya	Alüminyum, alüminyum eşya	Kurşun ve kurşundan eşya	Çinko ve çinkodan eşya
1992	1.112.545	1.833.499	103.959	-	3.586.333
1993	12.414.905	8.474.582	551.002	-	1.914.788
1994	3.189.063	4.263.473	159.972	-	4.951.843
1995	24.515.390	22.511.826	189.395	-	13.818.412
1996	12.446.254	59.395.379	1.126.406	-	2.587.857
1997	51.910.651	94.212.711	3.571.818	26.610	2.952.581
1998	86.821.012	77.752.073	2.386.480	-	716.739
1999	15.548.751	96.547.897	1.303.648	-	299.973
2000	48.958.672	107.887.779	96.980	-	342.300
2001	13.849.558	63.386.132	38.960	-	105.050
2002	8.761.429	107.638.102	577.057	7.247.448	3.517.728
2003	4.971.842	114.909.416	455.534	4.908.622	10.909.412
2004	38.007.712	208.961.525	183.671	16.778.884	28.752.542
2005	11.405.802	330.843.982	743.951	27.904.937	46.257.452
2006	99.869.914	557.491.579	1.828.790	11.595.133	127.640.965
2007	54.841.934	722.800.772	1.405.228	7.967.180	128.894.182
2008	115.682.788	862.752.219	63.946.871	39.680.432	85.046.296
2009	40.865.087	482.183.635	34.091.918	6.080.332	89.119.936
2010	40.676.245	516.630.551	113.070.166	35.460.325	138.319.835
2011	85.571.436	823.366.126	161.135.276	54.214.302	155.360.420
2012	39.661.715	838.870.331	96.161.041	44.114.711	167.983.408
2013	15.625.381	789.920.029	120.419.977	39.083.459	179.541.399
2014	3.026.651	332.420.546	98.069.755	52.905.180	172.659.592

Kaynak: TÜİK

Bölümde diğer önemli ithal kalemi 'alüminyum ve alüminyum eşya' alımı 103.959 dolarla 1992 yılında başlamış, 1996 yılında bir milyon dolar sınırını aşarak 1.126.406 dolar olmuştur. 2001 yılında 38.960 dolarla en alt seviyesine inmiş, 2008 yılında rekor (% 4564) artışla 1.405.228 dolardan 63.946.871 dolara yükselmiştir. Bu yükselişini devam ettirerek, 2011 yılında 161.135.276 dolarla en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Ertesi yıl 96.161.041 dolara gerilemiştir. 2013 yılında 120 milyon dolar olan ithalat 2014 yılında % 18'lik düşüşle 98 milyon dolarda kalmıştır. Bu miktar 2014 yılı için ülkemizin 3 milyar 499 milyon dolarlık toplam 'alüminyum ve alüminyum eşya' ithalatının % 2.8' ini oluşturmuştur.

'Çinko ve çinkodan eşya' bölümünün bir diğer önemli ithal kalemi olup (Tablo 3) 1992 yılında 3.586.333 dolarlık ilk alım gerçekleşmiştir. İstikrarsız bir seyir izleyerek 2001 yılında 105.050 dolarla en alt seviyesine inmiştir. Bu tarihten sonra sürekli yükselmiş ve 2007 yılında 128.894.182 dolara çıkmıştır. 2008 yılında 85.046.296 dolara gerilemiş, bu seviyeden tekrar yükselişine devam ederek ve her yıl artarak 2013 yılında 179 milyon dolarla en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2014 yılında ise % 4'lük bir düşüşle 172 milyon dolara gerilemiştir. 2014 yılında toplam 603 milyon dolarlık 'Çinko ve çinkodan eşya' alımı yapan Türkiye, bunun % 28.5' ini Kazakistan'dan karşılamıştır.

Şekil 4: Türkiye'nin Kazakistan'dan Bakır ve Bakırdan Eşya İthalatı (1992-2014) \$

Kaynak: TÜİK

'Kurşun ve kurşundan eşya' alımı 1997 yılında 26.610 dolarla başlamasına rağmen bundan sonra 2002 yılına kadar herhangi bir alım gerçekleşmemiştir. 2002 yılında 7.247.448 dolarla tekrar başlayan alımlar, inişli çıkışlı bir grafikte 2011 yılında 54.214.302 dolara ulaşmıştır. Bu miktar Türkiye'nin aynı yıl toplam 226.385.432 dolarlık 'kurşun ve kurşundan eşya' ithalatının % 23.94'lük kısmını oluşturmuştur. Bu miktar 2012 yılında 44.114.711 dolara ve 2013 yılında da 39 milyon dolara gerilese de 2014 yılında artışa geçerek, 52,9 milyon dolara ulaşmıştır. Bu miktar 249 milyon dolarlık 2014 yılı toplam 'kurşun ve kurşundan eşya' ithalatımızın % 20.8 gibi yüksek bir oranını oluşturmuştur.

'Demir ve çelik' ithalatı 2014 yılında 3 milyon dolar olarak gerçekleşmekle birlikte, geçmiş yıllarda çok daha büyük miktarlarda alım yapıldığı görülmektedir (Tablo 3). Nitekim 2008 yılında yirmi üç yılın en yüksek değeri olan 115,6 milyon dolara kadar çıkmıştır. 2011 yılında 85,5 milyon dolar olan ithalat önce 39,6 milyon dolara sonra da 2013 yılında 15,6 milyon dolara gerilemiştir. 2014 yılındaki 3 milyon dolarlık ithalatımız toplam 2014 yılı 'Demir ve çelik' ithalatımızın % 0.01'ini oluşturmuştur.

Mineral Maddeler

Bu bölümü oluşturan ürünler; tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçılar ve çimento, metal cevheri, cüruf ve kül, mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları ile mumlardır.

Tablo 4: Türkiye'nin Kazakistan'dan mineral maddeler ithalatı (1992-2014)

YILLAR	İTHALAT(\$)	YILLAR	İTHALAT(\$)
1992	630.761	2003	25.924.636
1993	2.389.748	2004	102.042.346
1994	456.911	2005	110.988.444
1995	-	2006	131.232.080
1996	86.973	2007	178.932.781
1997	101.924	2008	215.827.984
1998	63.644.023	2009	226.592.680
1999	174.554.305	2010	416.034.913
2000	170.096.193	2011	569.918.781
2001	500.308	2012	563.628.883
2002	25.457.463	2013	510.136.091
		2014	451.167.081

Kaynak: TÜİK

Mineral maddeler Türkiye'nin Kazakistan'dan toplam ithalatı içinde en önemli ithal kalemlerinden birisi olup, değer olarak 'adi metaller ve adi metallerden eşya' grubundan sonra ikinci sırayı oluşturmaktadır. 2000 yılından sonra ilk kez 2014 yılında ithalatta birinci sırada yer almıştır. Bu grup 1990'larda bazı yıllar Türkiye'nin Kazakistan'dan yaptığı ithalatın yarısına yakını oluşturmuştur. Örneğin 1999 yılındaki 174,5 milyon dolarlık 'mineral madde' ithalatı, 295 milyon dolarlık toplam ithalatın yarısından fazlasını oluşturmuştur.

1992 yılında 630,7 bin dolarla (Tablo 4) başlayan 'mineral maddeler' ithalatı, ithalatın ikinci yılında 3 kattan fazla artarak 2,3 milyon dolara çıkmış, üçüncü yılda 456,9 bin dolara gerilerken, beşinci yılda hiç alım yapılmamıştır. 1996 yılında 86,9 bin dolarla tekrar başlayan alımlar, sürekli artarak 1999 yılında 174,5 milyon dolar olmuştur.

2001 yılında 500 bin dolara düşen ithalat, 2002'den itibaren sürekli artan bir ithalat eğilimi ile 2011 yılında en yüksek seviyeye ulaşarak 569,9 milyon dolara ulaşmıştır. 2012 yılında ise 563,6 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu miktar ise Kazakistan'dan yapılan ithalatın dörtte birinden fazla bir oranını oluşturmuştur. Sonraki iki yılda da azalma eğilimi devam etmiş ve 2014 yılında 451 milyon dolar olmuştur.

Kazakistan'dan yapılan toplam ithalatta önemli bir yeri olan bu bölümün en önemli ithal kalemi 'mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları ile mumlarda' alımı 1992 yılında 303.395 dolarla (Tablo 5) başlamıştır. 1995, 1997 ve 2001 yıllarında hiç alım yapılmamıştır. 2002 yılında 24,7 milyon dolarla tekrar başlayan ve kesintisiz şekilde devam eden alımlar, istisnasız her yıl yüksek artışlar göstererek 2011 yılında 563 milyon dolara ulaşarak en yüksek seviyesine çıkmıştır (Şekil 5).

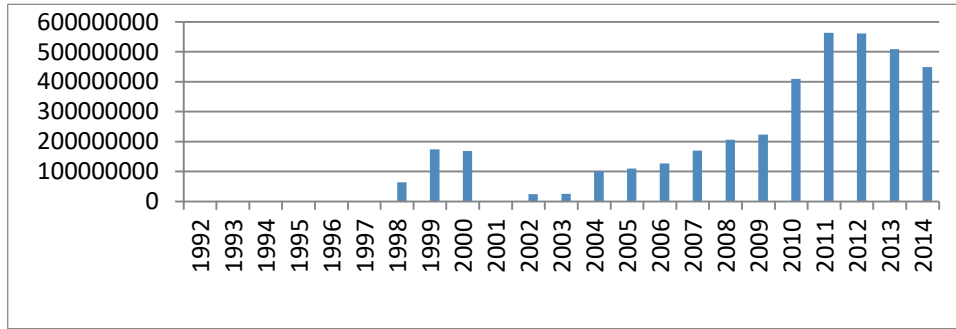
Bundan sonraki üç yıl düşüş eğilimine girmiştir. 2012 yılında çok az düşüşle 560,9 milyon dolar olmuştur. Bununla birlikte Türkiye'nin 2012 yılındaki toplam 60 milyar dolarlık mineral madde ithalatının içindeki Kazakistan payı ancak % 0.93 oranında olduğu görülmektedir. 2013 yılında 509 milyon dolar ve 2014 yılında da 448,8 milyon dolara gerilemiştir. Bu kalemden ülkemizin 2014 yılında 54 milyar 889 milyon dolarlık toplam ithalatının içinde Kazakistan'ın payı % 0.81 olmuştur. Türkiye'nin en önemli ithal, Kazakistan'ın da en önemli ihraç kalemi olan bu bölümde karşılıklı ticaretin çok daha iyi seviyelerde olması beklenmektedir.

Tablo 5:Türkiye'nin Kazakistan'dan mineral maddeler ithalatı (1992-2014) \$

Yıllar	Tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçılar ve çimento	Metal cevheri, cüruf ve kül	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar
1992	327.366	-	303.395
1993	1.092.156	-	1.297.593
1994	28.731	-	428.180
1995	-	-	-
1996	-	-	86.973
1997	101.924	-	-
1998	59.781	-	63.584.242
1999	173.430	-	174.380.875
2000	891.018	-	169.205.175
2001	500.308	-	-
2002	740.097	-	24.717.366
2003	171.794	-	25.752.842
2004	779.003	-	101.263.343
2005	811.851	-	110.176.593
2006	4.242.365	-	126.989.715
2007	8.727.245	2.685	170.202.851
2008	9.448.364	-	206.379.620
2009	3.372.403	-	223.220.277
2010	5.568.075	778.465	409.688.373
2011	6.564.223	-	563.354.558
2012	2.699.234	-	560.929.649
2013	929.448	-	509.206.643
2014	2.293.577	9.753	448.863.751

Kaynak: TÜİK

Şekil 5: Türkiye'nin Kazakistan'dan Mineral Yakıtlar, Mineral Yağlar ve Müstahzarları, Mumlar İthalatı (1992-2014) \$

Kaynak: TÜİK

'Tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçılar ve çimento' ithalatı 2014 yılı için 2.2 milyon dolar ve Türkiye'nin toplam 424 milyon dolarlık bu ürün ithalatı içindeki Kazakistan payı % 0.5'dir.

Bitkisel Ürünler

Bu grubu meydana getiren ürünler; canlı bitkiler ve çiçekçilik müstahzarları, yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular, yenilen meyveler, kabuklu yemişler, turuncgil ve kavun kabuğu, kahve, çay, Paraguay çayı ve baharat, hububat, değirmencilik ürünleri, malt, nişasta, inülin, buğday gluteni, yağlı tohum ve meyveler, sanayi bitkileri, saman, hayvan yemidir. Ayrıca laklar, sakızlar, bitkisel özsu ve hülusalalar, örülmeye elverişli bitkisel maddeler, bitkisel müstahzarlar yer almaktadır.

Türkiye'nin Kazakistan'dan 'bitkisel ürünler' ithalatının başladığı ilk yıllarda düzensiz bir seyir takip ettiği görülmektedir (Tablo 6). Bununla birlikte hacim olarak artma eğiliminde olduğu gözlenmektedir. İniş ve çıkışların çok olduğu bu kalem ithalatında en yüksek değer 2008 yılında 450,8 milyon doları aşarak gerçekleşmiştir. Sonraki yıllar bu değer yakalanamadığı gibi bu miktara yaklaşılması da mümkün olamamıştır. 2009 yılında bir önceki yıla göre % 85 gibi yüksek bir düşüşle 69 milyon dolara gerilemiştir. Sonraki üç yıl artışla 2012 yılında 261 milyon dolara kadar çıkmıştır. Son iki yıl yüz milyon doların altında kalan miktar 2014 yılı itibariyle 90 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

YILLAR	İTHALAT(\$)	YILLAR	İTHALAT(\$)
1992	-	2003	77.111.681
1993	2.437.650	2004	24.471.596
1994	1.833.570	2005	16.155.625
1995	538.739	2006	27.583.445
1996	5.884	2007	176.627.446
1997	23.434	2008	450.892.270
1998	13.273.120	2009	69.878.812
1999	3.496.503	2010	115.868.196
2000	15.423.266	2011	110.765.755
2001	7.882.575	2012	261.324.683
2002	28.969.720	2013	76.967.847
		2014	90.304.803

Kaynak: TÜİK

Diğer taraftan Tablo 7'de görüleceği üzere bitkisel ürün ithalatının çok büyük kısmını hububat oluşturmuştur. Bunda, Kazakistan'ın dünyanın başlıca tahıl üreticisi ve ihracatçısı ülkelerinden olması da rol oynamaktadır. Yine ilgili tablodan hububat dışındaki bitkisel ürünlerin ithalatının hem değer olarak az ve hem de istikrarsız bir seyir izlediği görülmektedir.

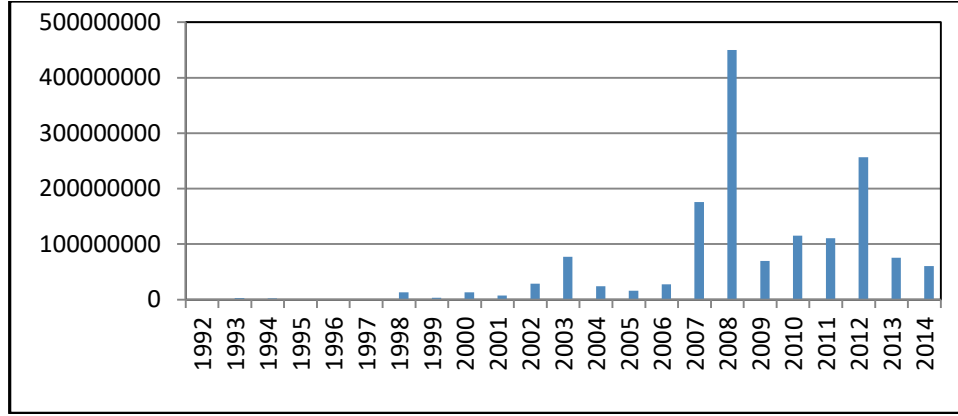
Ülkemizin Kazakistan'dan 'bitkisel ürünler' grubu ithalatı 2014 yılında 90.3 milyon dolar olurken, toplam ihracatı 8.7 milyon dolar olmuştur. İthalat, ihracatın yaklaşık 10 katı olup, ticaret Kazakistan lehine gerçekleşmiştir.

Yıllar	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	Yenilen meyveler, kabuklu yemişler, turuncgil ve kavun kabuğu	Hububat	Yağlı tohum ve meyveler, sanayi bitkileri, saman, hayvan yemi
1992	-	-	-	-
1993	-	-	2.437.650	-
1994	-	-	1.833.570	-
1995	120.433	-	386.802	31.503
1996	-	5.884	-	-
1997	-	23.434	-	-
1998	13.332	-	13.258.586	-
1999	-	-	3.435.103	61.400
2000	170.865	649.638	12.748.495	1.838.199
2001	111.530	158.907	7.149.799	449.230
2002	172.779	93.490	28.703.451	-
2003	44.753	31.725	76.905.385	94.798
2004	92.481	-	24.053.633	352.482
2005	94.072	-	16.037.960	23.593
2006	26.025	59.586	27.382.528	115.306
2007	-	118.822	176.070.315	438.309
2008	-	-	450.192.053	700.217
2009	18.400	-	69.848.582	11.830
2010	-	-	114.988.644	879.552
2011	-	-	110.765.755	-
2012	135.180	-	256.812.574	4.376.929
2013	163.922	-	75.415.570	1.388.355
2014	1.030.848	244.412	60.439.291	28.590.252

Kaynak: TÜİK

Bitkisel ürünler grubundaki ilk ithalatımız 1993 yılında 2.437.650 dolarlık hububat alımıyla başlamıştır. Bu grubun en önemli ithal malı olan hububatın, gruptaki dokuz alt grup içinde toplamda çok büyük bir oranı oluşturmakta olduğu görülmektedir. 1990'lı yıllarda istikrarsız olan hububat alımı (Şekil 6) 2000'li yıllarda düzensiz olsa da miktar olarak yükselmiş ve 2008 yılında 450 milyon doları geçerek en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2008 yılında Türkiye 2 milyar 137 milyon dolarlık hububat ithal etmiş olup, Kazakistan'ın payı % 21 (450 milyon dolar) gibi yüksek bir oranı bulmuştur. 2011 yılında Türkiye'nin toplam 1 milyar 931 milyon dolarlık hububat alımında Kazakistan'ın payının % 5.73 (110,7 milyon dolar) olduğu anlaşılmaktadır. Bu oran, gerek Türkiye'nin toplam hububat alımının düşmesi ve gerekse de Kazakistan'dan alımın artması sonucu, 2012 yılında % 16.9 olarak gerçekleşmiştir. 2013 yılındaki oran ise % 3,7 olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılında Türkiye'nin 2 milyar 339 milyon dolarlık hububat ithalatındaki Kazakistan'ın payı % 2.5 (60 milyon dolar) olmuştur.

'Yağlı tohum ve meyveler, sanayi bitkileri, saman, hayvan yemi' grubu hububattan sonra hem miktar ve hem de alım sürekliliği açısından ön plana çıkmaktadır (Tablo 7). Bu grup 2000 yılında 1.838.199 dolarlık alımla 2012 yılına kadarki en yüksek rakamına ulaşmış sonra düzensiz bir seyir izlemiş ve hatta 2011 yılında hiç alım olmamıştır. 2012 yılında 4.376.929 dolarla o zamana kadarki en yüksek miktarla tekrar başlayan ithalat 2013 yılında 1.388.355 dolara gerilemiştir. 2014 yılında, % 2059 gibi yüksek bir artış sonucu 28.590.252 dolarlık alımla hem şimdiye kadarki en yüksek seviyesine ulaşmış hem de yirmiiki yıllık sürecin toplamından fazla alımı bir yılda gerçekleştirmiştir. Bu miktar, Türkiye'nin 2014 yılındaki 2 milyar 261 milyon dolarlık ilgili ithalatının % 1.2'sini oluşturmuştur.

Şekil 6: Türkiye'nin Kazakistan'dan Hububat İthalatı (1992-2014) \$

Kaynak: TÜİK

Düzensiz bir seyir takip eden 'yenilen sebzeler ve bazı kök yumrular' ithalatı 2012 yılında 135 bin dolar olup, 2013 yılındaki 163.922 dolarlık ithalat, 2014 yılında % 532'lik bir artışla 1.030.848 dolara çıkmış ve Türkiye'nin 465 milyon dolarlık ithalatındaki Kazakistan'ın oranı % 0.21 olmuştur.

'Yenilen meyveler, kabuklu yemişler, turunçgil ve kavun kabuğu' grubunda 2014 yılında 244 bin dolarlık ithalat yapılmış olup, bu grubun en yüksek alımı ise 2000 yılında 649,6 bin dolarla gerçekleşmiştir.

İhracatı En Fazla Yapılan Madde Grupları

Makine ve Cihazlar, Aletler, Parçaları, Elektrikli Makine ve Cihazlar

Bu bölümü oluşturan ürünler kazan, makine ve cihazlar, aletler, parçaları; elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçalarıdır.

YILLAR	İHRACAT(\$)	YILLAR	İHRACAT(\$)
1992	3.314.600	2003	65.083.979
1993	22.825.613	2004	93.423.819
1994	33.783.525	2005	120.315.452
1995	27.481.779	2006	210.440.155
1996	31.999.685	2007	327.344.697
1997	39.614.685	2008	255.308.591
1998	47.633.494	2009	164.389.670
1999	27.795.540	2010	206.678.964
2000	33.639.423	2011	228.679.485
2001	39.903.828	2012	241.814.240
2002	41.081.482	2013	249.160.531
		2014	262.618.346

Kaynak: TÜİK

Kazakistan'a, bu ürün grubundan olan ihracat 1992 yılında 3.314.600 dolarla başlamıştır (Tablo 8). 1993 yılında % 368.9 artışla 22,8 milyon dolara çıkmış ve bu artma eğilimi ilerleyen yıllarda devam etmiştir. 1998-1999 yıllarında Asya krizi döneminde 27,7 milyon dolara düşse de sonraki yıllarda sürekli ve hızlı artışlarla 2007 yılında 327 milyon dolarla yirmiüç yılın en yüksek seviyesine çıkmıştır. 2008 ve 2009 yıllarındaki düşüşlerden sonra tekrar yükselme eğilimiyle, her sene artarak 2014 yılı için 262.618.346 dolar olmuştur. Bu ihracat rakamıyla, Türkiye'nin Kazakistan'a ihracatının bütün gruplar

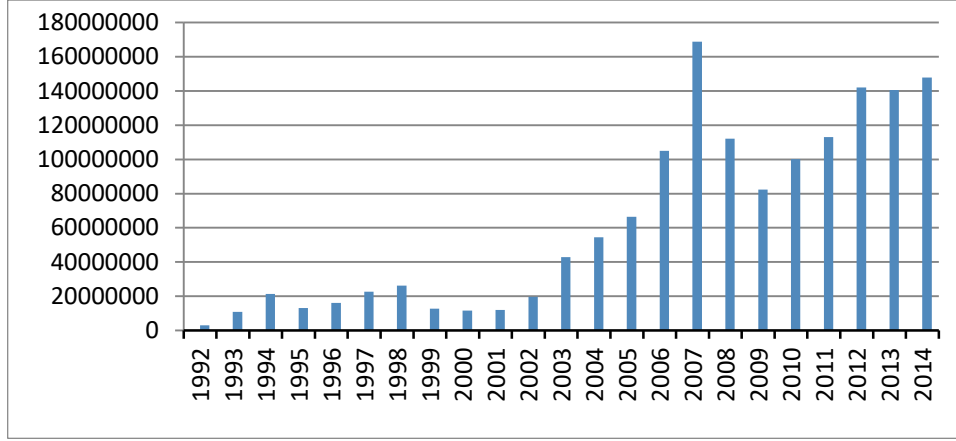
İçinde 2014 yılı için en büyük grubunu oluşturmuştur. Kazakistan'a 2014 yılında yapılan bütün ihracatın % 26.8' ini bu grup ürünleri oluşturmuştur.

Tablo 9: Türkiye'nin Kazakistan'a kazan, makine ve cihazlar, aletler, parçaları, elektrikli makine ve cihazlar ihracatı (1992-2014) \$		
Yıllar	Kazan, makine ve cihazlar, aletler, parçaları	Elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları
1992	2.911.182	403.418
1993	10.786.142	12.039.471
1994	21.329.192	12.454.333
1995	13.136.107	14.345.672
1996	16.152.352	15.847.333
1997	22.593.205	17.021.480
1998	26.221.182	21.412.312
1999	12.751.520	15.044.020
2000	11.664.312	21.975.111
2001	12.034.168	27.869.660
2002	19.658.503	21.422.979
2003	42.806.962	22.277.017
2004	54.391.354	39.032.465
2005	66.357.842	53.957.610
2006	104.913.150	105.527.005
2007	168.883.837	158.460.860
2008	112.121.980	143.186.611
2009	82.311.288	82.078.382
2010	100.218.692	106.460.272
2011	113.122.840	115.556.645
2012	142.099.564	99.714.676
2013	140.533.010	108.627.521
2014	147.913.018	114.705.328

Kaynak: TÜİK

Kazakistan'a 'kazan, makine ve cihazlar, aletler, parçaları' ihracatı 1992 yılında Tablo 9'da görüldüğü gibi 2.911.182 dolarla başlamıştır. Sürekli artan satımlar 1998-1999 Asya kriziyle önemli oranda gerilemesine rağmen sonraki yıllarda tekrar ve istikrarlı artışına (Şekil 7) devam etmiş ve 2007 yılında 168.883.837 dolarla en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Sonraki yıllarda biraz düşerek 2011 yılı için 113.122.840 dolar olarak gerçekleşmiştir. 2011 yılı için gerçekleşen bu rakam Türkiye'nin toplam 2011 yılı ilgili kalem mal satımının % 0.97'lik kısmını oluşturmuştur. İhracat 2012 yılında, son yılların artış eğilimine devam ederek 142.099.564 dolara ulaşmıştır. Türkiye'nin ilgili ihracatındaki oranı % 1.18'e ulaşmıştır. Artış eğilimi 2014 yılında da devam ederek 147,9 milyon dolar olmuştur. Genel olarak bu grup mal ihracatında süreklilik olduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye'nin bu ürünlerde sağlam ve kaliteli üretim özelliğinin etkisinin rol oynadığını düşündürmektedir.

Elektrikli 'makine ve cihazlar, aksam ve parçaları' satımı 403.418 dolarla 1992 yılında başlamış, asıl etkisini 1999 yılında gösteren Asya krizine kadar sürekli artmış, krizle düşüş yaşamış, tekrar artışına devam ederek 2007 yılında 158.460.860 dolarla şimdiye kadarki en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Sonra düşüş eğilimine girmiş ve 2011 yılında 115.556.645 dolar olmuştur. Bu miktar, ilgili kalem mal satımında Türkiye ihracatının % 1.3' ünü oluşturmuştur. 2012 yılında ihracat düşüş göstererek 99.714.676 dolar olmuştur. Son iki yılda tekrar artmaya başlamış ve 2014 yılında 114,7 milyon dolara ulaşmıştır. Bu miktar da Türkiye'nin toplam 9 milyar 693 milyon dolarlık bu kalem için 2014 ihracatının % 1.17'sini oluşturmuştur. Diğer taraftan bu miktar aynı zamanda Türkiye'nin Kazakistan'a 2014 genel ihracatının % 11.6' sına karşılık gelmiştir.

Şekil 7: Türkiye'nin Kazakistan'a Kazan, Makine Ve Cihazlar, Aletler, Parçaları İhracatı (1992-2014) \$

Kaynak: TÜİK

Dokumaya Elverişli Madde ve Bunlardan Mamul Eşya

Bu bölümde yer alan ürünler ipek, yün, kıl, at kılı: bunların iplik ve dokumaları; pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat, dokumaya elverişli bitkisel lifler kâğıt ipeği ve dokumaları; dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler; sentetik ve suni devamsız lifler; vatka, keçe, dokunmamış mensucat, özel iplik, sicim ve mamulleri; halılar ve diğer dokunmaya elverişli maddeden yer kaplamaları; özel dokunmuş mensucat, dantela, duvar halıları, işlemeler; emdirilmiş, sıvanmış, kaplanmış mensucat, bunlardan teknik eşya; örme eşya; örme giyim eşyası ve aksesuarları; örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları; mensucattan mamul diğer eşya, kullanılmış eşya, paçavralar yer almaktadır.

Tablo 10: Türkiye'nin Kazakistan'a dokumaya elverişli madde ve bunlardan mamul eşya ihracatı (1992-2014)

YILLAR	İHRACAT(\$)	YILLAR	İHRACAT(\$)
1992	1.351.617	2003	21.001.805
1993	9.641.813	2004	22.590.194
1994	19.923.761	2005	50.298.565
1995	37.172.768	2006	77.840.476
1996	22.866.653	2007	118.413.521
1997	36.119.897	2008	66.725.250
1998	27.641.692	2009	81.962.570
1999	9.763.727	2010	169.920.943
2000	12.055.044	2011	145.733.453
2001	9.312.558	2012	202.465.469
2002	14.901.532	2013	143.508.974
		2014	122.289.303

Kaynak: TÜİK

Bu bölüm ürünlerinin ihracatı Kazakistan'a satışlarımızın en önemli gruplarından birini oluşturmaktadır. Ticareti de Türkiye lehine olmuştur. 2014 yılında 1,3 milyon dolarlık ithalata karşılık, 122,2 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir.

Bu ürün grubunda ilk olarak 1992 yılında 1.351.617 dolarla başlayan (Tablo 10) ihracatımız, hızlı yükselişle 1997 yılında 36 milyon doları geçmiştir. 1998'de başlayıp asıl etkisini 1999 yılında gösteren Asya krizinin Kazakistan'a etkisiyle ihracat önemli oranda gerilemiştir. 1998 yılında bir önceki yıla oranla % 24 düşen ihracat 1999 yılında ise 1998'e göre % 65 gerilemiştir. İhracat 2000'li yıllarda tekrar ivme kazanmış ve yükselişini devam ettirerek, 2012 yılında 202.465.469 dolara ulaşmıştır. Bu miktar aynı zamanda grup bazında, 2012 yılında Kazakistan'a yapılan toplam ihracatta ikinci en yüksek miktarlı grup olmuştur. Bu ürün grubu ihracatında ithalattan farklı olarak bir kalem mal üzerinden değil, daha fazla çeşit kalemlerden ihracat yapılmıştır. Son iki yılda hızlı bir düşüş gösteren ihracat 2014 yılında 122 milyon dolarda kalmıştır.

'Örme giyim eşyası ve aksesuarları' bu grubun en fazla satımı yapılan (Tablo 11) ürünüdür. 1992 yılında 148.301 dolarla başlayan ihracat, sürekli artarak 1995 yılında 6.895.747 dolara çıkmış, bundan sonra devamlı düşerek, 2001 yılında 266.994 dolarla en az olduğu miktara (Şekil 8) inmiştir. 2002 yılından itibaren yeniden yükselişe geçerek 2011 yılında 50 milyon dolar olmuştur. 2012 yılında % 40'lık bir artışla 71.400.080 dolara ulaşmış ve yirmiüç yılın en yüksek miktarı olmuştur. Türkiye'nin adı geçen yıldaki toplam bu ürün ihracatının 8 milyar 422 milyon dolar olduğu göz önüne alınırsa, Kazakistan'ın payı oran olarak % 1'den az olduğu görülecektir. Sonraki iki yılda hızlı bir düşüş göstermiş ve 2013 yılında 50,5 milyon, 2014 yılında 36 milyon dolara gerilemiştir. Ülkemizin 2014 yılı bu kalem toplam ihracatı 10 milyar doları aştığından Kazakistan'ın payı daha da düşmüştür.

Tablo 11: Türkiye'nin Kazakistan'a dokumaya elverişli madde ve bunlardan mamul eşya ihracatı (1992-2014) \$

Yıllar	Dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler	Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddeden yer kaplamaları	Örme giyim eşyası ve aksesuarları	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları	Mensucattan mamul diğer eşya, kullanılmış eşya, paçavralar
1992	2.363	408.002	148.301	154.003	465.270
1993	99.744	1.219.878	2.071.548	2.894.494	2.117.262
1994	451.485	4.267.828	5.489.599	6.999.289	867.726
1995	183.747	15.203.378	6.895.747	11.531.582	2.452.187
1996	154.989	15.638.381	1.223.867	2.278.261	2.962.631
1997	596.572	27.420.669	1.797.074	1.857.998	3.512.619
1998	2.273.780	18.155.869	1.227.047	1.755.085	2.572.164
1999	382.445	6.826.822	371.546	474.217	1.125.870
2000	369.774	9.115.802	284.102	569.812	1.413.881
2001	273.195	6.567.737	266.994	656.805	1.311.169
2002	701.368	10.518.391	381.850	669.249	1.836.058
2003	954.579	14.578.124	663.931	1.385.322	2.256.195
2004	454.608	14.411.626	875.224	1.354.389	3.668.954
2005	1.232.736	33.921.024	3.677.118	3.101.560	5.125.580
2006	3.848.092	42.903.422	11.485.791	7.376.861	8.632.224
2007	8.489.460	56.203.611	21.196.444	13.031.182	12.967.472
2008	3.709.193	15.783.830	15.270.577	12.522.080	12.848.167
2009	4.962.178	25.986.579	19.337.672	11.600.520	12.977.772
2010	12.165.751	41.593.878	59.634.716	29.180.587	13.950.713
2011	7.950.305	31.865.411	50.004.909	25.262.703	15.811.836
2012	11.978.464	28.863.555	71.400.080	54.321.452	22.890.384
2013	6.502.065	26.106.384	50.521.492	33.100.533	18.729.298
2014	9.761.374	25.141.800	36.299.554	30.356.548	12.991.906

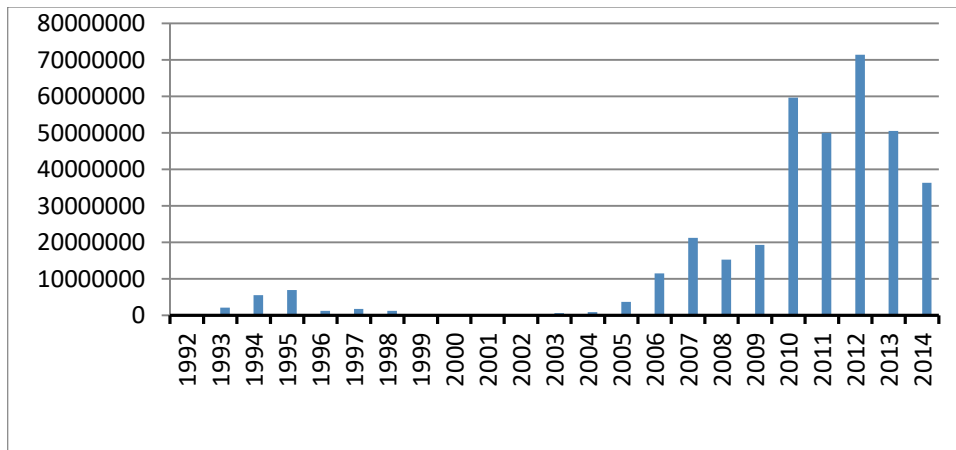
Kaynak: TÜİK

Grubun diğer önemli ihraç ürünü 'halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları' olmuştur. İlk ihracat 1992 yılında 408.002 dolarla başlamış, yıllar içinde artarak 2011 senesinde 31.865.411 dolara ulaşmıştır. Bu miktar 2011 yılında Türkiye'nin toplam bu mallar ihracatının % 1.98'ini oluşturmaktadır. En yüksek seviyeye çıktığı 2007 yılında 56.203.611 dolar satış gerçekleşmiştir. Bu da ilgili yılın bu kalemde toplam ihracatının % 5.65'ini karşılamaktaydı. 2012 yılında ise 28.863.555 dolara gerileyen ihracat, 2013 yılında 26 milyon ve 2014 yılında 25 milyon dolara inmiştir. Bu miktar 2014 yılında 2.347 milyon dolarlık toplam bu kalem ihracatının % 1'ine yakın kısmının Kazakistan'a yapıldığını göstermektedir.

'Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları' 2014 yılındaki 30 milyon dolarlık ihracatıyla, bu bölümün diğer önemli ürününü oluşturmuştur. 2013 yılına göre % 8.5'lik bir düşüş gösteren bu kalem, Türkiye'nin toplam ihracatının % 1.6'sını oluşturmuştur.

'Mensucattan mamul diğer eşya, kullanılmış eşya, paçavralar' ihracatı 2014 yılında 12.9 milyon dolar olmuş ve ülkemizin 2.227 milyon dolarlık bu kalem toplam ihracatının % 0.5'ini oluşturmuştur.

Bu grup içinde en az ihracat yapılan ürün 'ipek' olup, 2014 yılında ancak 2.298 dolarlık satım gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin 2014 yılında toplam 2.7 milyon dolarlık ipek ihracatı yaptığı göz önüne alındığında, Kazakistan'ın payının % 1'den daha düşük bir oranda olduğu görülmektedir.

Şekil 8: Türkiye'nin Kazakistan'a örme giyim eşyası ve aksesuarları ihracatı (1992-2014) \$

Kaynak: TÜİK

İki ülke arasındaki 'Dokumaya elverişli madde ve bunlardan mamul eşya' ticaretine genel olarak baktığımızda bu ticarettten ülkemizin büyük kazanç sağladığı görülmektedir. 2014 yılında 122 milyon dolarlık ihracatımıza karşılık 1.3 milyon dolar ithalat yapılmıştır. Bu bölüm ticaretinin, Türkiye'nin Kazakistan'dan ithalatında önemli bir açığı kapattığı görülmektedir.

Plastik ve Kauçuk İle Bunların Mamulleri

Bu bölümde plastik ve plastikten mamul eşya ile kauçuk ve kauçuktan mamul eşya yer almaktadır.

Tablo 12: Türkiye'nin Kazakistan'a plastik ve kauçuk ile bunların mamulleri ihracatı (1992-2014) \$			
YILLAR	İHRACAT	YILLAR	İHRACAT
1992	521.035	2003	28.537.789
1993	1.807.928	2004	41.123.340
1994	1.945.044	2005	62.831.208
1995	4.678.545	2006	84.424.961
1996	5.339.815	2007	120.646.499
1997	7.536.088	2008	98.138.441
1998	9.874.741	2009	82.326.561
1999	6.515.761	2010	94.110.678
2000	7.836.742	2011	100.582.282
2001	11.273.384	2012	118.708.723
2002	17.625.548	2013	107.118.443
		2014	101.770.189

Kaynak: TÜİK

Kazakistan'a yapılan ihracat 1992 yılında 521 bin dolarla başlayarak, 1998 Asya krizinin etkisini gösterdiği 1999 yılı hariç sürekli bir artışla, 2007 yılında 120 milyon doları geçerek tarihinin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2011 yılından itibaren 100 milyon doların üzerinde olmak üzere bir istikrar yakaladığı görülmektedir. 2014 yılı ihracatı bir önceki yıla göre % 5'lik bir düşüşle 101,7 milyon dolar olmuştur (Tablo 12).

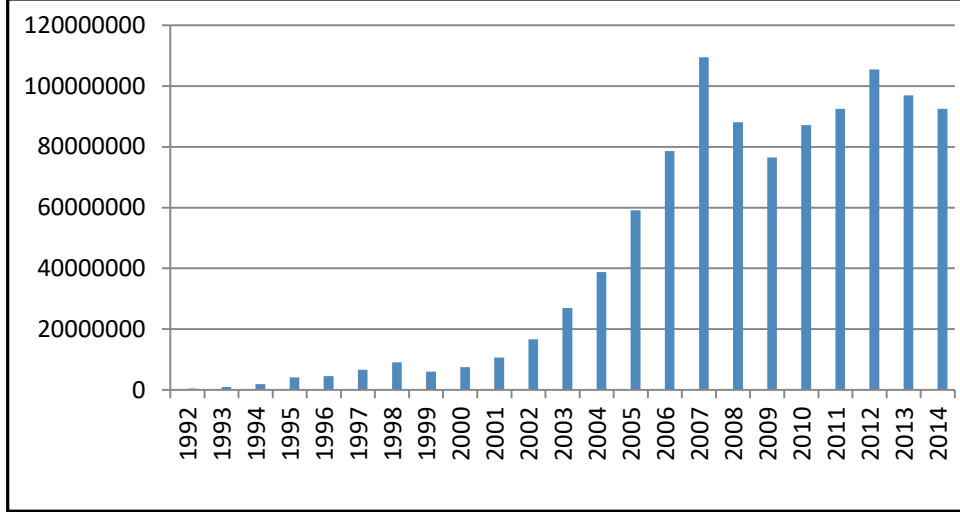
Tablo 13: Türkiye'nin Kazakistan'a plastik ve kauçuk ile bunların mamulleri ihracatı(1992-2014)\$		
Yıllar	Plastik ve plastikten mamul eşya	Kauçuk ve kauçuktan eşya
1992	433.605	87.430
1993	942.400	865.528
1994	1.862.774	82.270
1995	4.106.010	572.536
1996	4.568.085	771.730
1997	6.638.395	897.693
1998	9.010.972	863.769
1999	5.992.750	523.011
2000	7.428.136	408.606
2001	10.651.001	622.383
2002	16.657.015	968.533
2003	26.936.313	1.601.476
2004	38.753.144	2.370.196
2005	59.098.867	3.732.341
2006	78.636.644	5.788.317
2007	109.525.417	11.121.082
2008	88.133.902	10.004.539
2009	76.457.074	5.869.487
2010	87.173.015	6.937.663
2011	92.476.623	8.105.659
2012	105.507.104	13.201.619
2013	96.915.190	10.203.253
2014	92.533.402	9.236.787

Kaynak: TÜİK

Kazakistan'a yapılan 'plastik ve plastikten mamul eşya' ihracatı 1992 yılında 433.605 dolarla başlamıştır (Tablo 13). 1998 yılına kadar sürekli artarak 9.010.972 dolara ulaşmıştır. 1998-1999 Asya krizi etkisiyle, 1999 ihracatı 5.992.750 dolara gerilemiştir. Bu yıldan sonra sürekli artarak, 2007 yılında 109.525.417 dolara ulaşmıştır ki bu miktar aynı zamanda günümüze kadar ki en yüksek rakam (Şekil 9) olmuştur. 2011 yılında gerçekleşen 92.476.623 dolarlık ihracat, Türkiye'nin toplam bu kalem mal ihracatının % 2.01'ini oluşturmuştur. Bu oran 2012 yılındaki 105.507.104 dolarlık ihracatla % 2.10 olmuştur. Sonraki iki yıl düşüş gösteren ihracat, 2014 yılında 92.533.402 dolarda kalmıştır. Aynı yıl Türkiye'nin toplam 'plastik ve plastikten mamul eşya' ihracatı ise 6 milyar 97 milyon dolar olup, Kazakistan'ın payı % 15 olmuştur.

Türkiye'nin gelişmiş bir petro-kimya sanayi sektörüne sahip olması ihracat potansiyelini artırmaktadır.

'Kauçuk ve kauçuktan eşya' ihracatı ise 1992 yılında 87.430 dolarla başlamış, 2003 yılında 1 milyon dolar sınırını aşarak, 1.601.476 dolara ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren hızla artış göstererek, 2007 yılında 11.121.082 dolarla o zamana kadarki en yüksek seviyesine çıkmıştır. Sonraki yıllar düşüş göstermiş ve 2011 yılında 8.105.659 dolar olmuştur. 2012 yılında yüksek bir artışla, başlangıçtan 2014 yılına kadarki en yüksek miktar olan 13.201.619 dolara ulaşmıştır. Son iki yılda düşen ihracat 2014 yılında 9 milyon dolarda kalmıştır. Böylece Türkiye'nin toplam 2 milyar 597 milyon dolarlık 2014 yılı 'Kauçuk ve kauçuktan eşya' ihracatındaki Kazakistan payı % 0.35 olmuştur.

Şekil 9: Türkiye'nin Kazakistan'a plastik ve plastikten mamul eşya ihracatı (1992-2014) \$

Kaynak: TÜİK

Bu bölüm ticaretinde de denge Türkiye lehine olmuştur. Ülkemiz 2014 yılında Kazakistan'dan 7 milyon dolarlık ithalat yaparken aynı yıl 101 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirmiştir. Bu bölüm ticareti Türkiye'nin Kazakistan'la olan dış ticaretine 94 milyon dolarlık fazlalık olarak yansımıştır.

SONUÇ

Kazakistan 1991 yılında bağımsızlığını kazanmış 25 yıllık geçmişi olan yeni bir devlettir. Kendi sosyal, coğrafi, ekonomik, demografik ve kültür yapısına göre kendi sistemini ve kurumlarını oluşturma sürecindedir. Örneğin önemli bir petrol üreticisi olan ülkede petrolün büyük kısmı ülkenin batı bölgesinde üretilmekte ve buradan ihraç edilmektedir. Diğer taraftan ülkenin sanayi kuruluşları kuzey ve kuzey doğu bölgelerinde yoğunlaşmış olup, ihtiyacı olan petrolü batıdan taşıyacak sistemler olmadığı için, Rusya'dan petrol ithal etmektedir. Yani ülke hem petrol ihracatçısı, hem de petrol ithalatçısı olma gibi tezat durumları yaşamaktadır. Bunun gibi eski sistemin birçok olumsuzluklarını düzeltme, ülkenin en önemli reform çalışmalarını oluşturmaktadır. Özel sektörü kurmak ve kendi ayakları üzerinde durmasını sağlamak da ülkenin diğer bir önemli problemi olmuştur.

Diğer taraftan Kazakistan'ın bağımsız olduktan sonraki en önemli ve hayati meselelerinden biri de enerji kaynaklarını ve yer altı zenginliklerini kendisinin çıkarabilmesi, kullanabilmesi ve pazarlayabilmesi olmuştur. Ülke aynı zamanda birçok imkânlarla, gelecek vaat eden potansiyellere de sahiptir. Kazakistan 17 milyonluk nüfusu, dünyanın dokuzuncu büyük yüz ölçümüne sahip ülkesi olarak, başta petrol, doğal gaz ve uranyum olmak üzere zengin yer altı kaynakları ile geniş ve işlenmeyi bekleyen verimli tarım arazileri ve hububat ambarı olmasıyla gelişme ve ilerleme potansiyeli yüksek bir ülke konumundadır.

Türkiye'nin Kazakistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülke olmasının; ortak dil, din ve kültür geçmişi kaynaklandığı herkes tarafından bilinmektedir. Her iki ülke yetkilileri tarafından bu kardeşlik ve dostluk sürekli vurgulanmıştır ve her fırsatta da vurgulanmaya devam etmektedir. Bunun başta ekonomi ve kültürel alan olmak üzere olumlu etkisinin olması beklenen bir durumdur. Ancak Türkiye'nin ihracatında Kazakistan'ın payı 2014 yılı itibarıyla % 0.62 olmuştur. Üstelik bu oran 2010 yılında itibaren sürekli düşüş göstermektedir. Ayrıca yirmüç yıllık ticari ilişkiler döneminde bu oran ancak 2007 yılında % 1 olmuştur. Diğer yirmiiki yılda hep % 1'in altında kalmıştır. Diğer taraftan Kazakistan Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler arasında 2012 yılı itibarıyla ancak 29. sıradadır. Türkiye'nin ihracat yaptığı Türk Cumhuriyetleri arasında ise ihracat miktarı olarak Azerbaycan ve Türkmenistan'dan sonra 3. sırada yer almıştır.

İhracattaki bu olumsuz tablo Kazakistan'dan yapılan ithalatta da görülmektedir. Türkiye'nin ithalatında Kazakistan'ın payı 2014 yılında ancak % 0.51 olmuştur. Üstelik ihracatta olduğu gibi ithalatta da oranlar son üç yıldır sürekli ve hızlı bir şekilde düşmektedir. İthalattaki oranda en fazla 2008 yılında ve % 0.92 olmuştur. Türkiye'nin 2014 ithalatının birinci sırasını ve % 22 gibi çok yüksek bir oranını petrol ve türevleri oluşturmuştur. Bu ürünler aynı zamanda Kazakistan'ın en fazla ihraç ettiği mallardır. Türk Cumhuriyetleri arasında en fazla ithalat yapılan ülke Kazakistan olup, 2012 yılında Türkiye diğer Türk Cumhuriyetleri'nden yaptığı ithalatın toplamından daha fazlasını sadece Kazakistan'dan yapmıştır.

Türkiye'nin Kazakistan'dan ithalatını büyük oranda ham maddeler oluşturmuş olup çeşitlilik azdır. Aradan geçen yirmüç yıllık sürede en çok ithal edilen ürünler mineral yakıtlar ve mineral yağlar ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bakır ve bakırdan eşya, demir ve çelik, çinko ve çinkodan eşya, kurşun ve kurşundan eşya, alüminyum ve alüminyumdan eşya ile hububat olmuştur. Toplamda 5-6 çeşit mal bütün ithalatın % 90'ından fazlasını oluşturmuştur.

Türkiye'nin Kazakistan'dan ithalatında yirmüç yılın 15 yılında 'bakır ve bakırdan eşya' kalemi birinci sırada yer almıştır. Diğer taraftan Türkiye toplam 'bakır ve bakırdan eşya' alımlarının ortalama % 20 kadarını Kazakistan'dan karşılamıştır. Ülkemiz 2013 yılında toplam 3 milyar 709 milyon dolarlık 'bakır ve bakırdan eşya' alımı yaparken, bunun 789 milyon doları yani % 21.24'ü Kazakistan'dan ithal edilmiştir.

'Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar' kalemi 1999, 2000 ve 2014 yıllarında Kazakistan'dan en fazla ithal edilen ürünler olmuştur. Bu kalemden ülkemiz 2014 yılında toplam 54.8 milyar dolarlık ithalat yaparken, bunun sadece 448 milyon doları yani % 0.81'ini Kazakistan'dan karşılamıştır.

'Demir ve çelik', 1993, 1995 ve 1998 yıllarında en fazla ithalata konu olan kalem olmuştur. 2014 yılında ise Türkiye 17.5 milyar dolarlık 'demir ve çelik' alımı yaparken, bunun 3 milyon dolarını Kazakistan'dan almış olup, Kazakistan'ın oranı % 0.01 olmuştur. Bu oran 'demir ve çelik' ürünlerinin birinci ithal malzemesi olduğu 1998 yılında, % 3.1 olarak gerçekleşmiştir.

'Çinko ve çinkodan eşya' ise sadece ticaretin başladığı ilk yıl olan 1992 yılında ithalatta birinci olmuştur. 1992'de ülkemiz 40.5 milyon dolarlık ithalatının % 8.6'sını Kazakistan'dan yapmıştır. Bununla birlikte çinko ve çinko eşya ithalatında Kazakistan'ın payı hep yüksek olmuştur. 2012 ve 2013 yıllarında ithalatımız % 34.4 gibi yüksek bir oranda gerçekleşmiştir. 2014 yılında ise ülkemiz toplam 603 milyon dolar olan ilgili ürünün ihracatının 172 milyon dolarını yani % 28.5' ini Kazakistan'dan yapmıştır.

Türkiye 2014 yılında 2 milyar 339 milyon dolarlık 'hububat' ithalatı yapmış, bunun 60 milyon doları Kazakistan'dan alınmış olup, oranı % 2.5 olmuştur. Kazakistan'dan hububat ithalatımız 2008 yılında % 21 ve 2012 yılında % 17 gibi daha yüksek rakamlara da ulaşmıştır.

Kazakistan'a olan ihracatımız ithalatımıza göre ürün olarak daha çeşitlilik göstermekte, daha fazla çeşitte mal satılmaktadır. 'Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler ile bunların parçaları', 'elektrikli makine ve cihazlar ile bunların parçaları', 'plastikler ve mamulleri', 'kıymetli ve yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevher eşyası, metal paralar', 'demir ve çelikten eşya', 'mobilyalar, yatak takımları, aydınlatma cihazları, reklam lambaları, prefabrik yapılar', 'her türlü motorlu kara taşıtları ve parçaları', 'her türlü örme ve örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları', 'halılar ve diğer yer kaplamaları' başlıca ihraç ürünlerini oluşturmaktadır.

Aradan geçen yirmi üç yıllık sürede Türkiye'nin Kazakistan'a ihracatında 'kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler ile bunların parçaları' on yıl süresince en çok ihracatı yapılan ürünler olmuştur. Bu ürünlerde 2014 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı 13 milyar 592 milyon dolar olurken, Kazakistan'a yapılan 147 milyon dolarlık ihracatın toplamdaki payının % 1.08 oranında olduğu görülür. Diğer taraftan yine 2014 yılında Kazakistan'a yapılan toplam ihracatın, 977 milyon dolar olduğu göz önüne alınırsa bu ürünlerin ihracatının toplamdaki payının % 15 olduğu görülür.

Yine 1992-2014 süresinde 'elektrikli makine ve cihazlar ile bunların parçaları' ihracatı 1993, 1999, 2000, 2001, 2002, 2006, 2008 ve 2010 yıllarında olmak üzere sekiz yıl Kazakistan'a en çok ihraç edilen ürün olmuştur. 2014 yılında Kazakistan'a yaptığımız ihracatın % 11,6'sını bu ürünler oluşturmuştur.

1992 ve 1996 yıllarında, en çok ihraç edilen ürünler sıralamasında birinci sırada yer alan 'motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer kara taşıtları ile bunların aksam ve parçaları' olmuştur. Bunların, 2014 yılında Kazakistan'a yapılan toplam ihracatımızın % 4'ünü oluşturduğu görülmüştür.

Diğer taraftan Kazakistan'a sadece 2011 yılında yapılan ihracatta lider olan 'kıymetli ve yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevher eşyası, metal paralar' ihracatının 2014 yılındaki oranı % 7.6 olmuştur.

Dış ticaret rakamlarında ve oranlarında iki ülke ilişkilerinin istenilen seviyede olmadığı açık şekilde görülmektedir. Buna rağmen Türkiye yabancı sermaye miktarı açısından Kazakistan'da ilk beş arasında yer almaktadır. Diğer taraftan

Kazakistan'da şirket sayısı olarak en çok yabancı sermayeli şirkete sahip ülke Türkiye'dir. Bu şirketlerin en büyükleri ve en çok istihdam sağlayanları inşaat firmaları oluşturmaktadır.

Türkiye'nin Kazakistan'la istenilen seviyede ticari ilişki kuramamasında en önemli sebeplerden biri Kazakistan'ın coğrafi olarak Ülkemize uzak bir pazar olmasıdır. Bu olumsuzluğun giderilmesi için büyük yatırımlara ihtiyaç vardır.

Türkiye ile Kazakistan arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin yeterince ve istenilen oranda gerçekleştirilmesinin bir diğer sebebi ise Kazakistan'ın bir kara devleti oluşu ve açık denizlere kıyısının olmaması, iki ülkenin ticaret ilişkilerini ister istemez başka ülke sahalarını kullanarak yapmak zorunda oluşudur. Bu durum ilişkileri üçüncü ülkelere bağlı kılmaktadır. Örneğin Kazakistan'ın en önemli ihraç ürünü olan petrolü ancak Rusya üzerinden petrol boru hatlarıyla satabilmektedir. İki ülkenin ticari ve diğer ilişkilerinin geliştirilebilmesi için yapılması gerekenler şöyle sıralanabilir.

Türkiye yılda 30 milyon ton petrol ithalatıyla dünyanın önemli ithalatçılarından biri iken Kazakistan'da önemli ihracatçı konumundadır. Türkiye ihtiyacı olan petrolü Kazakistan'dan alma yollarını ve imkânlarını geliştirmelidir. Rusya Federasyonu üzerinden, Hazar Denizi-Azerbaycan- Gürcistan hattıyla veya İran üzerinden almak gibi farklı alternatifler üzerinde çalışılmalı, Kazakistan ile yeni projeler geliştirilmelidir.

Türkiye doğalgazda da önemli bir ithalatçıdır. Ayrıca doğalgaz kullanımı da sürekli artmaktadır. Kullanımı daha da yaygınlaşma eğilimindedir. Kazakistan'ın doğalgaz üretimi de 2000'lerden sonra çok hızlı artmaktadır. Petrolde olduğu gibi ülkemiz doğalgaz ihtiyacını da Kazakistan'dan karşılama yollarını bulmalıdır. Kazak doğalgazının dünyaya farklı ve diğer ülkelere bağımlılığı az olan taşıma yolları ile pazarlanması konusunda işbirliği yapmalı ve proje geliştirmelidir.

Kazakistan ekonomisi ve sanayisi belli alanlarda yoğunlaşmıştır. Sanayide çeşitlilik yoktur. Türkiye bu konuda ortak yatırımlarla Kazakistan'ın bu olumsuz durumdan kurtulmasında yardımcı olmalıdır.

Kazakistan başta karayolu olmak üzere ulaşım alt yapısını oluşturma, geliştirme ve ülke içinde bütünlük içinde entegre etmeye çalışmaktadır. Türkiye'nin bu konudaki büyük tecrübesinden faydalanarak ortak yatırımlar yapılmalıdır.

Türkiye tarım üretimi ve gıda sanayisinde gelişmiş bir alt yapıya sahiptir. Bu konuda ortak yatırımlar yapılmalıdır. Kazakistan verimli ve geniş tarım alanlarına sahiptir. Bunların modern usullere işlenmesi konusunda destek olunmalıdır. Sulama, tohumculuk, tarım aletleri, gıda sanayi başta olmak üzere ortak yapılacak birçok konu her iki ülkenin de lehine olacaktır.

Kazakistan önemli bir maden üreticisi ve satıcısı olarak bunları ham veya yarı işlenmiş şekilde satmaktadır. Türkiye Kazakistan'ın madenlerinin çıkarılmasında, nakledilmesinde işlenmiş olarak satışında ortak projeler geliştirerek yer almalıdır.

Güçlü bir Türkiye ve güçlü bir Kazakistan'ın uluslararası ilişkilerde iki ülkenin her zaman lehine olacağı bilinciyle imkân dâhilinde her alanda yardımlaşma, dayanışma ve birlikte hareket etme sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Batmaz, N. (2001). Gelişimi ve Üretim Yapısıyla Kazakistan Ekonomisinin Bağımsızlık Öncesi ve Sonrası Dönemde Karşılaştırmalı Bir Analizi. *Bağımsızlığının 10. Yıl Dönümünde Kazakistan Cumhuriyeti'nin Eğitim ve Ekonomik Meseleleri İlimi Uluslararası Kongresi*, Türkistan, 23-26 Kasım.
- Benli, A. O. (2008). *Kazakistan Ülke Profili, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı*, Ankara.
- Çarıkcı, E. (2002) Türk Cumhuriyetlerinde ekonomik gelişmeler ve Kazakistan örneği. *DTM Dergisi Özel Sayı*, 19-44.
- Çoban, A. (2005). *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Dautov, A. & Kara A. (2008). *Türk İşadamları ve Yatırımcılar İçin Kazakistan Rehberi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınevi.
- DEİK, (Tarihsiz). Türk-Kazak İş Konseyi, *Kazakistan Ülke Raporu Ek:3*.
- DEİK. (2012). *Kazakistan Ülke Bülteni*.
- Dikbaş, K. (1997). *Orta Asya Türk Cumhuriyetleri: Olaylar Kronolojisi (1990-1996)*, s 34-35, İstanbul.
- İsmail, Z. (2013). Kazakistan ve Kazaklar. *Yeni Türkiye Dergisi* 54, 1586-1599.
- Kamalov, İ. (2011) *Rusya'nın Orta Asya Politikaları*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayını.
- Kara, A. (2009). Son nüfus sayımının ışığında Kazakların demografik gelişimi. *2023 Dergisi*, 101, 16-17.
- Kara, A. (2013). Orta Asya'da uluslararası çekim merkezi Kazakistan. *Yeni Türkiye Dergisi (Türk Dünyası Özel Sayısı II)*, 54, 1546.
- Kara, A. & Yeşilot, O. (2010). *Avrasya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını.
- Karibayeva, D. (2006). *Kazakistan'ın piyasa ekonomisine geçiş sürecinde dış ticaretinde meydana gelen gelişmeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir).
- Kazakistan İstatistik Ajansı, (2016). 06.12.2016 tarihinde <http://www.stat.kz/> adresinden edinilmiştir.

- Konca, K. A.(2012), *Kazakistan Ülke Raporu*. Ankara.
- Konya Ticaret Odası, (2008). *Kazakistan Cumhuriyeti Ülke Raporu*. Ağustos.
- Orman Genel Müdürlüğü, (2008). *Kazakistan Ülke Profili*. Ankara.
- Özey, R. (1997). *Dünya ve Ülkeler Coğrafyası*, İstanbul: Öz Eğitim Yayınları.
- Özey, R. (1997). *Dünya Platformunda Türk Dünyası*. Konya: Öz Eğitim Yay.
- Özey, R. (1997). *Avrasya Platformunda Türk Dünyası*. İstanbul.
- Özey, R. (2014). *Asya Coğrafyası*. İstanbul: Aktif Yayınları.
- Özey, R. (2013). *Türk Dünyası Coğrafyası (8. Baskı)*. İstanbul: Aktif Yayınları.
- Rysbayev, S.(2009) *İktisadi kalkınmaya katkı sağlayabilecek doğrudan yabancı yatırımları Kazakistan'a çekebilecek teşvikler.* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul).
- Saray, M. (2004). *Kazakların Uyanışı*. Ankara: Tika Yayınları.
- Solak, F. (2003). Türkiye-Orta Asya Cumhuriyetleri dış ticaretlerinin gelişimi. *Marmara Üniversitesi 11B.F. Dergisi*, 18(1), 72.
- Somuncuoğlu, T. (Tarihsiz). *Kazakistan Ülke Raporu*, TC. Başbakanlık İhracatı.
- Söylemez, O. (2013). Bağımsızlığının 20. Yılında Kazakistan. *Yeni Türkiye Dergisi*, 54, 547-1563.
- T.C. Almatı Başkonsolosluğu,. (2012). *Kazakistan Ülke Notu*.
- T.C. Almatı Başkonsolosluğu Ticaret Ateşeliği, (2012). *Kazakistan Bilgi Notu*